

Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä

Suomessa on kaksi yksinkertaista tempusta (preesens ja imperfekti eli preteriti) sekä lisäksi muutamia ns. liittotempuksia, jotka ovat apuverbin finiittimuodon ja pääverbin nominaalimuodon sisältäviä vakiintuneita ja merkitykseltään erikoistuneita sanaliittoja. Viimeksi mainituista muodostavat perfekti ja pluskvamperfekti tempussysteemimme olennaisen ja välttämättömän osan, kun taas muut ovat vakiintumattomampia ja aina korvattavissa yksinkertaisella tempuksella.

Kaikkein nuorimmat liittotempuksemme ovat ns. *tulla*-futuuri ja sen preteritaalinen vastine, tyypit *tulen* ~ *tulin tekemään*, jotka lienevät kehittyneet varsinaisiksi liittotempuksiksi vasta viime vuosisadalla, lähinnä ruotsin kielen vaikutuksesta.¹ Hieman vanhempia ovat ns. liittopreesens ja liittoimperfekti, tyypit *olen* ~ *olin tekevä*, jotka ovat nähtävästi vanhan kirjasuomen aikana saaneet puhtaasti temporaalisen funktionsa.² Vanhassa kirjakielessämme käytettiin futuurin ja liittoimperfektin vastineina myös vierasperäisiä tyyppejä *pitää* ~ *piti tekemän* ja *tahdon* ~ *tahdoin tehdä*, jotka kuitenkin eivät ole jääneet kieleemme pysyväksi omaisuudeksi.³

Perfekti ja pluskvamperfekti ovat selvästi vanhempia kuin edellä mainitut liitto- muodot. Toisaalta ne tietenkin ovat nuorempia kuin preesens ja imperfekti. Jos koetamme kuvitella perfektin ja pluskvamperfektin syntyä ja vakiintumista liittotempuksiksi, käy ilmeiseksi, että on ollut sellainen kehitysvaihe, jolloin ne ovat esiintyneet suhteellisen irrallisena ja vakiintumattomana tempussysteemimme lisäkkeenä, suunnilleen siihen tapaan kuin perifrastiset futuurin ilmaisimet nykyään. Kielenhän täytyi ennen perfektin ja pluskvamperfektin syntyä tulla toimeen ilman niitä, joten preesensin ja imperfektin funktioiden täytyi peittää koko aika-asteikko. Että asia todella on näin, siitä on selviä todisteita olemassa. Vanhassa kirjasuomessa ja eräissä tapauksissa nykyisissä kansanmurteissakin käytetään imperfektiä osaksi nykyisen perfektin ja pluskvamperfektinkin funktioissa, mikä ilmeisesti on jäännöstä vanhasta kannasta.⁴ Samaan suuntaan viittaa se, että myös karjalassa, lyydiläismurteissa, vepsässä ja vatjassa käytetään usein imperfektiä nykysuomen perfektin ja pluskvamperfektin asemesta.⁵ Imperfektin, perfektin ja pluskvamperfektin funktioiden väliset rajat ovat nykyisessä kirjasuomessa melko selvät, niin ettei mitään näistä tempuksista juuri voida korvata toisella merkityksen muuttumatta. Näiden rajojen vakiintumi-

¹ Ks. TMK (= O. IKOLA Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa, Turun Yliopiston julk. B XXXII, B XXXIV) I s. 231—; Vir. 1950 s. 39—.

² Ks. TMK I s. 158—, II s. 231—; Vir. 1950 s. 38—.

³ Ks. TMK I s. 163—, II s. 235; Vir. 1950 s. 40.

⁴ Ks. TMK II s. 146—, 212.

⁵ Ks. mt. II s. 167—, 219, missä myös viittauksia muihin lähteisiin.

nen nykyiselleen on tapahtunut vasta kirjasuomen aikana, ja ilmeisesti ruotsin kielellä on siinä ollut osuutensa.⁶ Imperfektin käyttöalueen supistuminen perfektin ja pluskvamperfektin hyväksi on suoranaista jatkoa sille tempussysteemin muuttumiselle, jolle alkusysäyksen antoi viimeksi mainittujen tempusten syntyminen.

Perfektin ja pluskvamperfektin ovat vieläkin rakenteeltaan läpinäkyviä: apuverbiin on liittynyt predikatiivina II partisiippi, esim. *hän on kuollut, hän on saapunut*. Objekti ja muut verbin määritteet ovat alkuaan kuuluneet vain partisiippiin (esim. *hän on + työn tehnyt*, vrt. *työn tehnyt mies*), mutta tämän liittyttyä kiinteämmin apuverbiin on määritteetkin vähitellen tajuttu koko sanaliiton, liittotempuksen yhteisiksi määritteiksi. Passiivissa näiden tempusten rakenne ei enää ole aivan yhtä selvä: *meidät on kulsuttu* jne. Mutta tämäkin tyyppi on syntynyt apuverbin ja predikatiivin liitosta, kuten olen toisaalla osoittanut. Alkuperäistä käytäntöä edustavat sellaiset vielä vanhassa kirjakielessä selvinä liittotempuksina esiintyvät tyypit kuin *olet otettu kiinni, työt ovat tehdyt, he eivät ole laitetut* (= heitä ei ole moitittu). Näiden tyyppien muuttuminen persoonattomiksi liittyy koko passiivimme persoonattomaksi kehittymiseen.⁷

Perfektin ja pluskvamperfektin ikää ei voida täsmällisesti määritellä jo siitäkään syystä, että apuverbi-predikatiivi-rakenteen tiivistyminen liittotempukseksi tietenkin on ollut vähittäinen, pitkän ajan kuluessa tapahtunut prosessi. Onhan nykykielessäkin tapauksia, jotka edustavat väliastetta. Mutta jonkinlaista kronologian selvitystä voidaan kuitenkin yrittää.

Liittotempuksemme esiintyvät kaikissa ims. kielissä, mikä oikeuttanee johtamaan niiden synnyn kantasuomesta. Tosin B. A. SEREBRENNIKOV on äskettäin väittänyt, ettei suomen ja viron puhekieli muka tunne pluskvamperfektin käyttöä ja että keskustelussa aina käytetään sen asemesta perfektia (sic!).⁸ Vaikkakin näiden kielten kansanmurteissa usein on kirjakielen pluskvamperfektin tilalla imperfekti⁹, on pluskvamperfektinkin kansanomaisuus silti kiistaton.

On kuitenkin seikkoja, jotka estävät viemästä perfektin ja pluskvamperfektin syntyä kovin etäisiin aikoihin. Tällainen on jo kopulan käyttö, joka olennaisesti kuuluu näihin liittotempuksiin siitä huolimatta, että ne esim. vepsässä ja joskus muualakin voivat esiintyä myös ilman kopulaa.¹⁰ Se, että niissä yleensä käytetään kopulaa, riittää osoittamaan, että kopulan käytön tullessa kielessä yleiseksi nämä sanaliitot eivät vielä olleet kehittyneet selviksi liittotempuksiksi, vaan rinnastuivat vielä tavallisiin predikatiivi-ilmauksiin. Sen sijaan kieltävä imperfekti (tyyppi *hän ei tehnyt*) oli jo varhemmin vakiintunut liittomuodoksi, johon kopula ei enää päässyt tunkeutumaan. Kopulan käytön iästä taas antaa viitteitä esim. kehitys *on < *om < *oma*,

⁶ Ks. mt. II s. 170.

⁷ Ks. Sananjalka I, 1959, s. 44—.

⁸ Emakeele Seltsi aastaraamat IV, 1958, s. 254. Väitettään SEREBRENNIKOV tukee seuraavilla esimerkeillä: »Minä olen usein kävellyt täällä.» — *sanoi Pauli taas. / Ma olen basaaride üle vahel järele mõelnud ja umbes samasugusele otsusele jõudnud.* — Sen SEREBRENNIKOVIN mielipiteen, että näissä muka on perfektia käytetty pluskvamperfektin asemesta, täytyy perustua johonkin väärinkäsitykseen.

⁹ Vrt. TMK II s. 217—, 220.

¹⁰ Ks. L. KETTUNEN Vepsän murteiden lauseop. tutkimus, SUST 86, s. 465; L. HAKULINEN Handbuch der finnischen Sprache I, Wiesbaden 1957, s. 183.

joka (lukuun ottamatta *-m > -n* muutosta) kuuluu kantasuomalaiseen aikaan. Vatjassa sekä eräissä karjalan ja vepsän murteissa perfekti ja pluskvamperfekti ovat suhteellisen harvinaisia ja korvataan laajalti yksinkertaisella preteritillä. Tämä viittaa siihen, että nämä tempukset eivät vielä ksm:ssa kehittyneet sellaiseksi olennaiseksi ja kiinteäksi tempussysteemin osaksi, kuin ne esim. suomessa nykyään ovat.

Edellä esitettyjen seikkojen nojalla voitaneen olettaa, että perfektin ja pluskvamperfektin kehittyminen liittotempuksiksi on ainakin alkanut myöhäiskantasuomessa, mutta että niiden asema tempussysteemissä on tämän kielimuodon hajaantuessa vielä ollut vakiintumaton. Tämän käsityksen kanssa ei ole ristiriidassa se seikka, että myös lapissa on samantapainen perfekti ja pluskvamperfekti kuin ims. kielissä. Lapin liittotempukset selittyvät luontevasti ims. ja skand. vaikutuksesta syntyneiksi. Huomattakoon, että lapin partisiipin perf. ei etymologisesti vastaa ims. kielten II partisiippiä. Samantapaisia liittotempuksia on myös tšeremissä ja permiläisissä kielissä, mutta niitä ei voida asettaa geneettiseen yhteyteen ims. kielten perfektin ja pluskvamperfektin kanssa.¹¹

On esitetty ajatus, että ims. kielten perfekti ja pluskvamperfekti olisivat balttilaisen vaikutuksen aiheuttamia.¹² SEREBRENNIKOV ei kuitenkaan yhdy tähän käsitykseen, vaan olettaa puolestaan, että nämä liittomuodot ovat syntyneet lähinnä (virossa) saksan ja (suomessa) skandinaavisten kielten vaikutuksesta.¹³ SEREBRENNIKOVIN oletuksen todennäköisyyttä vähentää jo se seikka, että germaanisissa kielissä kaikki transitiiiviset ja suuri osa intransitiivisistakin verbeistä muodostavat liittotempuksensa *haben*, *hava*-verbin eivätkä *olla* (*sein*, *vara*)-verbin avulla. Vain jälkimmäinen konstruktio olisi voinut olla ims. perfektin ja pluskvamperfektin suoranaishana mallina. Toiseksi nämä germaanisten kielten rakenteet eivät näytä kehittyneen liittotempuksiksi niin varhain, että ne olisivat voineet aiheuttaa vastaavan kehityksen ims. taholla. Niinpä T. JOHANNISSONIN mukaan vielä muinaisyläsaksassa ja muinaislänsiskandinaavissa *olla*-verbin ja partisiipin muodostama rakenne enimmäkseen merkitsee olotilaa eikä ole vielä kehittynyt tekemistä merkitseväksi, varsinaiseksi liittotempukseksi.¹⁴ Mielestäni ei ole todennäköistä, että germ. vaikutus olisi aiheuttanut ims. perfektin ja pluskvamperfektin synnyn. Sen sijaan on kyllä ilmeistä, että ruotsi ja saksa ovat vaikuttaneet näiden liittotempusten myöhempään kehitykseen suomessa ja virossa.

Tutkiessamme perfektin ja pluskvamperfektin syntyä lienee huolimatta SEREBRENNIKOVIN esittämistä vasta-argumenteista toistaiseksi sittenkin otettava lukuun myös balttilaisen vaikutuksen mahdollisuus. SEREBRENNIKOV on vedonnut ensinnäkin siihen, että nämä liittomuodot ovat ims. kielistä pisimmälle kehittyneet suomessa ja virossa. Tämä kuitenkin selittyy germ. kielten myöhemmästä vaikutuksesta eikä kumoa sitä mahdollisuutta, että kehityksen alkusysäys olisi peräisin balttilaiselta

¹¹ Liittotempustemme iästä vrt. HAKULINEN mt. s. 182—.

¹² Eesti rahva etnilisest ajaloost, Tallinn 1956, s. 11 (P. ARISTE).

¹³ Emakeele Seltsi aastaraamat IV s. 254.

¹⁴ JOHANNISSON *Hava o. vara som tempusbildande hjälperb i de nordiska språken*, Lunds univ. årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd. 41. Nr. 6, s. 31, 65, 92.

taholta. Yksi SEREBRENNIKOVIN esittämistä kolmesta argumentista on se, että pluskvamperfekti hänen mukaansa kuuluu kirjalliseen tyyliin eikä esiinny lätin, viron eikä suomen puhekielessä. Tämä käsitys osoitettiin edellä erheelliseksi suomen ja viron osalta. Kolmanneksi neuvostoliittolainen tutkija vetoaa siihen, etteivät perfekti ja pluskvamperfekti ole balttilaisissa kielissäkään kehittyneet tasaisesti, vaan ovat kehittyneet lätissä pitemmälle kuin liettuassa. Tähän tulokseen hän on tullut vertaamalla toisiinsa yhden kirjan lättiläistä ja liettualaista käännöstä. Mielestäni asia kaipaisi laajempaa ja perusteellisempaa selvitystä. Mutta vaikka olisikin niin, ettei liittotempusten käyttö ole liettuassa kehittynyt yhtä pitkälle kuin lätissä, ei mielestäni silti kumoudu se mahdollisuus, että alkusysäys olisi ims. kieliin tullut balttilaiselta taholta. Onhan kehitys voinut jatkua lainansaajataholla germ. naapurikielten vaikutusestakin, vaikka se lainanantajataholla olisi pysähtynyt tai edistynyt hitaammin. Kysymys balttilaisen vaikutuksen mahdollisuudesta täytyy toistaiseksi jättää avoimeksi. Se vaatisi lisävalaisua balttilaisten kielten tuntijain taholta.

Itämerensuomalaiset kielet eivät välttämättä vaadi oletamaan vierasta vaikutusta, sillä perfektin ja pluskvamperfektin synty selittyy aivan luontevasti näiden kielten omaltakin pohjalta. Olihan jo tyyppi *ei tehnyt* muodostettu saman periaatteen mukaan. Jos nämä liittotempukset osoittautuvat ims. kielissä omaperäisiksi, on ehkä otettava lukuun sekin mahdollisuus, että niiden synty balttilaisissa kielissä johtuu ims. vaikutuksesta.

Perfektin ja pluskvamperfektin syntyä on kaikesta päättäen edeltänyt kausi, jolloin kielessä oli kaksi tempusta: preesens ja preteriti (nykyisen imperfektimme edeltäjä). Nähtävästi ainakin liittotempusten syntyä lähinnä edeltäneenä aikana ilmaistiin kaikenlainen menemätön tekeminen preesensillä ja mennyt preteritillä. Kun tempussysteemi oli näin kehittymätön, ei ole mitään outoa esim. siinä, että kielto-muodoissa voitiin preteritaalisuus ilmaista II partisiipilla. Preteriti samoin kuin II partisiippikin ilmaisi vain menneisyyttä tai varhemmuutta. Vasta myöhempi kehitys on johtanut siihen, että imperfekti (*teki*, mutta myös *ei tehnyt*) temporaaliselta funktioltaan olennaisesti eroaa II partisiipista (*työn tehnyt mies*, samoin *hän on tehnyt työn*).

Preesensin ja preteritin muodostama yksinkertainen tempussysteemi oli sekin jo pitkän kehityksen tulos, kuten tutkimus on osoittanut. Tämän kehityksen seuraaminen ei kuitenkaan enää kuulu tämänkertaiseen aiheeseeni.

De l'origine du parfait et du plus-que-parfait en finnois

par OSMO IKOLA

Le parfait et le plus-que-parfait sont formés en finnois au moyen du présent et de l'imparfait (prétérit) du verbe *olla* 'être' et du participe passé du verbe principal. L'auteur examine l'ancienneté de ces temps composés (périphrastiques) et en arrive au résultat que l'évolution qui devait en faire des temps composés a commencé dans le proto-finnois tardif, mais que, lors de la dispersion du protofinnois, ce n'étaient encore que des adjonctions assez peu déterminées, qui ne se rattachaient pas étroitement au système des temps du verbe. L'auteur repousse l'opinion de B. A. Serebrennikov, selon laquelle ces

temps seraient dus à l'influence des langues germaniques. Par contre, leur évolution ultérieure en finnois et en estonien s'est en partie faite sous l'influence de ces langues. L'auteur ne tient pas pour impossible l'opinion de P. Ariste, selon laquelle ces temps composés seraient apparus par suite de l'influence des langues baltiques, mais ils ont aussi pu naître dans les langues finnoises de la Baltique spontanément, sans l'influence d'aucun facteur étranger. Avant l'apparition du parfait et du plus-que-parfait, on a eu une période à laquelle on n'avait que deux temps: le présent et un prétérit simple.